

## DOKUMENTALISTA, DOKUMENTÁTOR, VAGY ÉPPEN DOKUMENTÁCIÓS?

Polzovics Iván

Az MKT 1962. 5.számában "Kik foglalkoznak a dokumentációval" címmel érdekes és tanulságos nyelvészeti elemzés jelent meg dr.GRETSY László, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottságának tagjától /37-39.old./. A szerzőt mint nyelvészt nyilván meglepte a dokumentációval foglalkozó szakemberek megjelölésére szóban és írásban nyelvhasználatunkban előforduló kifejezések viszonylagos bősége. Emiatt indokoltnak látja a terminológia egységesítését, és az egységesítés érdekében a használatban lévő néhány elnevezést elemző bírálat alá vonja. Az elemzés során a foglalkozás megjelölésére új szót: "dokumentációs" elnevezést kreál, illetve annak eddigi, csak melléknévi értelmét főnévi tartalommal is kitölti azzal, hogy az elnevezés a dokumentációval foglalkozók megjelölésére nyelvészeti szempontból a legalkalmasabb. Mellette abban az esetben, ha a tevékenység tartalmára tekintettel még megkülönböztetést kellene tenni, második kifejezésül a "dokumentáló", esetleg a "dokumentátor" megjelölést ajánlja.

Mindazok számára, akik dokumentációval Magyarországon évek óta foglalkoznak, bizonyára nem kis meglepetést tartogatott a tanulságos nyelvészeti közlemény végső konklúziója, sőt sok tekintetben talán a probléma felvetése is. Az érdekeltek a maguk részéről azon a véleményen lehetnek, hogy a tulnyomórészt használt "dokumentalista" megjelölés a magyar nyelvhasználatban más megjelöléseket kiszorító módon napjainkra már megerősödött, és így, ha terminológiai viták a dokumentációs tevékenységgel kapcsolatban bőven adódnak is, legalább a dokumentáció ellátásának személyi oldalán nincs terminológiai probléma. A közlemény probléma-felvetése és a kérdés elemző feltárása nyomán azonban úgy látszik, hogy a szakmai körök megnyugvása e tekintetben nem indokolt, mert a szakmán kívülállók ezen a téren is problematikus és megoldásra váró helyzetet fedeztek fel.

Enhez képest szükségesnek látjuk, hogy a felvetett problémához a szakmabeliek részéről is állást foglaljunk. A

kérdés alanti rövid elemzése során természetesen elsősorban szakmai szempontokat kívánunk érvényesíteni, de a dolog természete következtében elkerülhetetlen, hogy bizonyos nyelvészeti megfontolásoknak is helyet adjunk.

Szakmai oldalról vizsgálva a kérdést, abból kell kiindulnunk, hogy a dokumentációval való hivatásszerű foglalkozás funkcionális tartalma olyannyira sokrétű, hogy ennek következtében a tevékenységet ellátók egységes megjelölést csak gyűjtő fogalomként kívánhatnak. A dokumentáció napjainkban egyre kiterjedtebb és specializált munkafolyamatokra kiterjedő tevékenységi körei ezért megítélésünk szerint az egységes terminológia helyett inkább a többes megjelölés irányába mutathatnak. Elsősorban is ma már mind erősebb konturokkal kezd különválni a dokumentáció rendszeres feltáró és közreadó tevékenysége a tanulmányozásnak annak nyomán nyújtott információk tevékenységtől. Ilyen módon nemcsak dokumentációról és információról kell megkülönböztetően beszélni, és a két funkciónak sajátos tartalmára tekintettel külön funkcionális elnevezést adni, hanem külön megjelölést igényel az információk tevékenységet ellátó személyek hivatása is. Az angol nyelvterületen ezekre a külön elnevezés már meg is honosodott information officer vagy information engineer elnevezéssel, és még e kettő között is a képzettség és hozzáértés fokára tekintettel fokozatbeli különbségek állapíthatók meg. A hazai gyakorlatban ugyan még nem terjedt el, de hasonló megfontolásból használata már fel-feltűnik az "információs mérnök" elnevezésnek.

Ami a szorosabb értelemben vett dokumentációs tevékenységet illeti, e tekintetben is a tevékenységi körök tartalmára tekintettel bizonyos munkaköri elnevezések kialakulása kétségtelenül megállapítható. Így pl. aki hivatali beosztásánál fogva vagy megbízásból szakközlemények tartalmának feltárását látja el, azaz a dokumentációs tevékenység csak egyik, bár tartalmilag legszámottevőbb részével foglalkozik, a referáló elnevezést vallhatja magáénak. Kialakulóban van külföldön a "dokumentációs technikus" elnevezés a dokumentációs tevékenység során segédmunkálatokat végző munkatársak megjelölésére. Aki viszont a teljes feladatkör rendszeres ellátását tekinti élethivatásának, az a dokumentalista munkakörét látja el, legalábbis a tanulmányozás elterjedt szakmai terminológia szerint. A dokumentalista és dokumentátor elnevezések között a funkció tartalma szempontjából nem lehet különbséget tenni, a kettős szóhasználatnak itt csak nyelvi okai lehetnek. Aki dokumentátor néven jelölik ezt a munkakört, azok a latinos képzés, akik viszont a dokumentalista megjelölést használják, azok a világnyelvek nemzetközi terminológiáját teszik magukévá.

A kiindulásunkban idézett közlemény a két kifejezés között a dokumentátort tartja megfelelőnek, mint a latin gyökhöz alkalmazott latin képzővel konstruált olyan idegen szót, amelynek rokonai nyelvünkben meghonosodtak /pl. doktor, instruktor, adminisztrátor stb./. A dokumentalista elnevezést a közlemény nyelvi szempontból kevésbé megfelelőnek tartja, mert - amint megállapítja - "ez a félig német, félig latin keverékszó bizony nem méltó arra, hogy e fontos foglalkozás megjelölője legyen."

Ami a dokumentátor megjelölés mellett felhozott érveket illeti, azokat sok tekintetben legyengíti a latin gyök-szónak ez esetben mesterkélt eredete. A latin nyelv maga nem ismeri a "documentare" igét, amelyből a dokumentátor szavunkat ez esetben képeznénk. A latin nyelv gyökszáva a "docere" ige, amelynek képződményei között a latin nyelv eljutott a dokumentum szóig /pl. Cicero, Tacitus egyes szövegeiben /1./

A középkori latin nyelvben felbukkan ugyan a dokumentáció szó, de természetesen tárgyunkkal semmiféle kapcsolatban nem álló értelemben. /2/ A dokumentáció és dokumentátor kifejezések mai értelemben a dokumentum szó felhasználásával képzett műszavak. Az alapszót a mult század végén a tevékenységre magára angol formájában képezték, és "documentation"-nek nevezték. Ebből az angol szóból vette át a tevékenység funkcionális megjelölésére a teljesen azonos jövevény-műszót mind a német /"Dokumentation"/, mind a francia /"documentation"/, mind az orosz nyelv /"dokumentacija"/. Ez került át magyar nyelvünkbe is latinos formájában. Ebből a latin-angol, latin-német, illetve latin-francia keverékszóból eredt a mindhárom nyelvben használatos "ist" vagy "iste" képzővel a német "Dokumentalist", az angol "documentalist" és a francia "documentaliste" elnevezés. A vonatkozó magyar szakkifejezés: a dokumentalista ennek a keverékszónak a magyar nyelv kívánalmaihoz igazodóan "a" betűvégződéssel megtoldott alakja.

Mint jövevéyszó, nem áll nyelvünkben társtalanul. A legrégibb időktől kezdődően bőven találkozzunk hasonló szóképzésekkel, amelyek nyelvünkben meghonosodtak, és kifogásra ma alig adhatnak okot /pl. humanista, evangelista, kálvinista, piarista, janzenista, pápista stb./. Sőt mult századbéli népies kifejezés formájában népdalban fordul elő a "masinista" szó, amely bizonyára kedvesebb a fülnek, mint a mozdonyvezető hivatalos szóképződménye, vagy annak alapja, a német "Lokomotivführer" vagy éppen "Lokführer". De se szeri, se száma azoknak a közhasználatu kifejezéseinknek, amelyek valamely foglalkozás vagy magatartás megjelölésére ilyen képzési jövevéyszavakként a mondott csekély magyarító képzővel ellátva használatosak. Egyaránt találkozunk velük a filozófia /materialista, idealista, egzisztencialista, deista, panteista/, a nyelvtudomány /linguista, germanista, latinista, szlávista/, a művészet és irodalom /naturalista, realista, szürrealista, expresszionista, impresszionista, futurista, kubista, novellista, komponista, baritonista, tenorista/, a társadalomtudományok és társadalmi élet /marxista, szocialista, kommunista, antifasiszta, nacionalista, internacionalista, pacifista, monarchista, kapitalista, militarista, imperialista/, a sport /turista, futballista/ és a mindennapi élet legkülönbözőbb területein /optimista, pesszimista, panamista, karrierista, humorista, statiszta, gimnazista, egyetemista, sőt elemista/. Napjainkban e magyarított jövevéyszavak bő családjába még csak újabb tagokkal szaporodik /dekabrista, milicista, falangista, legionista, revizionista, propagandista, opportunist stb., stb./. Olykor, mint néhány eddigi példából is kitűnt, már nemcsak jövevéyszavak ilyen hangzású átvételéről, hanem magyar alapszavaknak ezzel a képzővel való kiegészítéséről is szó van, ami kétségtelenül több kifogásra adhat okot /pl. a pianista mintájáról képzett zongorista, vagy a már említett egyetemista és elemista szavaink/.

/1/ Ld. Totius Latinitatis Lexicon. Lipsiae, 1835. P. 116. p.

/2/ Ld. Du Cange: Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis. Bior, 1884. P. 155. p.

E hatalmas szócsalád láttán, amelynek mindegyik tagja valamely fogalom szabatos és elkülönítő megjelölésére szolgál, méltán vetődhetik fel a kérdések, hogy jó szolgálatot tettek volna-e régebben nyelvészeink akkor, ha puristákként minden esetben közbevetették volna magukat egy-egy ilyen kifejező és nemzetközileg elterjedt elnevezés meghonosításával szemben. A nyelvi purizmusnak ilyen multbeli feltételezett sikere esetében a nemzetközi szóhasználatban általában elfogadott és mindenütt így ismert kifejezések százai vagy tucatjai jelentek volna meg magyar dolmányban, ami azonban nem mozdította volna elő a nemzetközi kifejezéseknek sem hazai elterjedését, még kevésbé szóban és írásban a határokon túlterjedő, azonos megjelenésből eredő és így magyarázatra nem szoruló értelmét és átütő hatását. Sőt valósággal a nemzeti elkülönülés sajátos szigetének lennénk tekinthetők, ha pl. materializmusost mondanánk materialista helyett, kommunizmusost vagy kommunost kommunista helyett, vagy akár csak realizmusost vagy realist realista helyett.

Ezek a megfontolások vezetnek át az említett közlemény első helyen kiemelt javaslatához, a dokumentalisták foglalkozási ágának a nyelvi purizmus szabályaival összhangban álló és az érdekelteket meglepő javaslatához: a "d o k u m e n t á c i ó s" elnevezéshez. A kifejezés melléknévi értelemben eddigi szóhasználatunkban messzemenően meghonosodott ugyan, de mindeddig nem merült fel annak igénye, hogy a szót főnévi értelemmel is ellássuk, és a dokumentációval foglalkozók általános megjelölésére használjuk fel. Az ötletet nyilván a könyvtáros szó adta /a közleményben felhozott számos egyéb példán felül/, de az analóg megoldásnak ez esetben fogalomzavart keltő körülményei vannak. Nevezetesen a dokumentáció "jelző" azt fejezi ki, amit a könyvtárral kapcsolatban az "i" képzős melléknév, a: "könyvtári". Másszóval a főnévi és melléknévi értelmet a kétfajta képzés folytán az egyik esetben külön lehet tartani, a másikban viszont a kettő zavartkeltően egybefolytnék. Meg kell egyébként jegyeznünk, hogy a "ció" képzővel alakított latin szavakból "s" melléknévi képzővel alakított szavak jórésze nem szakkifejezés, hanem a mindennapi szóhasználatnak vulgáris kifejezése /pl. konfekciós, protekciós, intervenciós stb./.

A szóképzés meglehetősen körülményes is a foglalkozási ágra vonatkoztatva, mert gyöknek használja azt a végző szóalakot, amelyben a funkciót ellátónak a tevékenysége már bennfoglaltatik. A szóképzés lépcsőzete esetünkben így fest: dokumentum-dokumentális-dokumentáció. Az előbb említett szakkifejezés a funkció ellátójára nézve a "dokumentális" közbenső alakot használja helyesen fel, és nem építi tovább a szóalakot csak azért, hogy abból további képzővel újabb szót alkosson. A fenti konstrukciót példaként a könyvelés funkciókörére vetítve, a javaslat szempontjai szerint a párhuzam a következőképpen festene: könyv- könyvel - könyvelés - könyveléses. Azt a személyt azonban, aki könyvel, nem könyvelésesnek, hanem helyesen a közbülső fokozatból képzett könyvelő-nek nevezik.

Mindezek nyomán megítélésünk szerint indokolatlan és erőltetett konstrukciónak látszik a dokumentalista foglalkozását a "d o k u m e n t á c i ó s" szóval

megjelölni. A dokumentalista szakkifejezés maga a nagy világnyelveken egyaránt és egységesen elterjedt, a szó tehát nemzetközi szakkifejezés. Legutóbb meg is alakították a Dokumentalisták Nemzetközi Szövetségét /Association internationale des documentalistes/, és a kifejezés mint egy nemzetközi tevékenységi kört megjelölő nemzetközi szakkifejezés nyelvünkben j ö v e v é n y s z ó k é n t m e g h o - n o s o d o t t . Azonos képzésű, alakra rokon szavak tömegével élnek nyelvünkben, és alig kifogásolhatók akkor, ha nemzetközileg használt jövevényszavak magyar megfelelői.

A "d o k u m e n t á c i ó s" szót tehát használjuk a jövőben is abban a m e l l é k n é v i értelemben, amire képződött, és a dokumentációval élethivatásszerűen foglalkozókat jelöljük továbbra is a mindenütt használt nemzetközi szakkifejezéssel: a d o k u m e n t a l i s t a megjelöléssel, annak megemlítésével, hogy a tevékenység egyes funkcióköreire vagy megnyilvánulásaira speciális elnevezések /referáló, dokumentáló, információs mérnök, dokumentációs technikus/ a szűkebb tevékenység szabatos elnevezései.

Hogy pedig ezirányu szakmai javaslatunkhoz a nyelvész szakemberek toleráns hozzájárulását is megnyerjük, álljon itt végül egy a r g u m e n t u m a d l i n g u i s t a m . Ha a keleti n y e l v é s z n e k megfelelő az o r i e n t a l i s t a elnevezés /és nem kívánja sem maga, sem senki más "orientaliztikás" vagy "orientálos" megjelöléssel felváltani/, a dokumentációval foglalkozóknak is megengedett maradhat a dokumentalista.

= : =